

Besedne vrste v slovenskem jeziku

Robert Grošelj

Abstract

This paper presents a new part-of-speech system for the Slovenian language. The categorisation is based on three criteria: semantic, morphological and syntactic, which enable the identification of ten parts of speech: nouns, adjectives, verbs, adverbs, interjections, pronouns, numerals, prepositions, conjunctions and particles. In the first part of the study the part-of-speech criteria are described generally; the second part, however, is dedicated to a more specific (though still rather generalised) presentation of the above mentioned part-of-speech classes by taking semantic, morphological and syntactic criteria into account.

Keywords: Slovenian, morphology, lexicology, parts of speech, criteria

Ključne besede: slovenščina, morfologija, leksikologija, besedne vrste, kriteriji

1 UVOD

Problematika besednih vrst, ki se nahaja na meji med oblikoslovjem in leksikologijo (Adam 2015: 46), je gotovo področje, na katerega posega tudi koncept slovarja sodobnega slovenskega jezika (SSSJ) in, seveda, slovar sam, tako kot to velja za SSKJ in slovarski del SP. Ker omenjeni referenčni slovarski deli slonita na besednovrstnih členitvah iz 50. oz. najkasneje 70. let 20. stol. (prim. Bajec et al. 1956 za SSKJ; Toporišič 1974/1975 za SP)¹ in ker se je od takrat v slovenskem jezikoslovju zgodilo že marsikaj – med drugim so bile kritično ovrednotene same besednovrstne opredelitve, poleg tega pa je bilo opozorjeno tudi na njihovo neuskklajenost v različnih slovarskih in slovničnih delih, tudi v okvirih iste besednovrstne teorije (prim. predvsem Toporišič 1988 za SSKJ; Krek 2015 za Toporišičevo slovnico, slovarski del SP in SSKJ2), se zdi smotrno besedne vrste v slovenskem jeziku ponovno celostno premisliti (prim. npr. razpravo Toporišič 1974/1975). Namen prispevka je tako podati novo členitev besednih vrst v slovenskem jeziku, ki bi lahko služila tudi kot izhodišče za slovarske aplikacije, obenem pa prispevati k sistematizaciji in uskladitvi te jezikoslovne problematike vsaj za del jezikovnih virov in opisov slovenskega jezika.

V razpravi bom skušal na podlagi treh kriterijev (pomenskega, oblikoslovnega in skladenjskega) opredeliti deset besednih vrst (samostalnik, pridevnik, glagol, prislov, medmet, zaimek, števnik, predlog, veznik, členek). Gre za členitev, ki se odmika od Toporišičeve besednovrstne teorije (z vodilnim skladenjskim kriterijem) in se približuje »tradicionalnemu« (v prvi vrsti pomensko-oblikoslovnemu) pogledu Bajca idr., hkrati pa upošteva spoznanja aktualnega slovenskega in neslovenskega jezikoslovja.

2 POTEK RAZPRAVE

Razprava v grobem sledi prikazoma besednih vrst v Cvrček et al. (2010: 128–133) in Štícha et al. (2013: 80–89). V prvem delu so predstavljeni in razčlenjeni trije besednovrstni kriteriji, in sicer tako, da so besedne vrste znotraj vsakega kriterija tudi umeščene oz. kontekstualizirane; na koncu poglavja so značilnosti besednih vrst in, posledično, razmerja med njimi predstavljeni še tabelarično. Izhodišče v drugem delu razprave so posamezne besedne vrste – njihova opredelitev vključuje vse tri kriterije (v zaporedju pomen, oblikoslovje, skladnja), v problematičnih primerih pa podajam tudi predloge za razdvoumljanje besednih vrst.

1 Podobno kot za SSKJ bi – ob manjših (kompromisnih) spremembah – veljalo tudi za SSKJ2 (prim. Krek 2015).

3 UVOD V BESEDNE VRSTE

Razlikovanje med besednimi vrstami ima v evropskem jezikoslovju več kot dvasotletno, pri nas pa – z *Zimskimi uricami* Adama Bohoriča iz l. 1584 – več kot štiristoletno tradicijo (Linke et al. 2004: 79; Ahačič 2007: 118–166). Ne preseneča torej, da so se v času spreminjali tako kategorizacija besed, razumevanje izhodišč za njihovo členitev kot tudi njihovo število (za slovenščino npr. Černelič Kozlevčar 1988: 289–291; Toporišič 2003: 311–413; z vidika oblikoslovnega označevanja korpusov prim. Krek 2010: 69–109, 163–182), čeprav se – po mojem védenju – v večini sodobnih splošnih jezikoslovnih del še vedno pojavljajo prav različice »tradicionalnih« besednovrstnih opredelitev (prim. npr. Dardano in Trifone 1995; Morley 2000; Silić in Pranjković 2005; Cvrček et al. 2010). Domnevam, da ne brez razloga – gre namreč za ustaljeno kategorizacijo, ki se je skozi čas dopolnjevala in izpopolnjevala, se postopoma uveljavljala v opisih različnih jezikov, zaradi česar ima tudi močno kontrastivno-primerjalno vrednost (znanstveno, didaktično itn.).

4 BESEDNOVRSTNI KRITERIJI

»Tradicionalno« se besedne vrste delijo na osnovi treh kriterijev, tj. pomenskega, oblikoslovnega in skladenjskega, ki se med seboj prekrivajo in dopolnjujejo (npr. Bajec et al. 1971: 129; Dürscheid 2007: 20–23; Cvrček et al. 2010: 128–129; Salvi 2013: 16). Opredelitev besednih vrst v razpravi temelji na celostni umestitvi posamezne kategorije besed v okviru kriterijev, ki si sledijo v hierarhičnem zaporedju pomen, oblikoslovje in skladnja.

4.1 Pomenski kriterij

Najbolj abstraktno pomensko razlikovanje je med **polnopomenskimi** (avtosemanti-kami) in **nepolnopomenskimi besedami** (sinsemantikami). Razlikovanje v grobem izhaja iz tega, da imajo besede bodisi relativno samostojen (od drugih besed neodvisen) **leksikalni** pomen (predvsem samostalniki, pridevniki, glagoli in prislovi; sem so, kljub posebnim značilnostim, uvrščeni tudi medmeti) bodisi odvisen **slovični** pomen (predlogi, vezniki, členki; tudi zaimki, števniki, a z drugačnimi značilnostmi; Čermák 2001: 179; Cvrček et al. 2010: 129; prim. Toporišič 1992: 190).²

Polnopomenske besede se delijo na poimenovanja substanc oz. entitet (samostalniki), njihovih značilnosti (pridevniki), dogodkov oz. dogajanj (glagoli) in na

2 Odločitev za termina **polnopomenske** in **nepolnopomenske** besede je načelne narave, čeprav se zavedam, da nekatere polnopomenske besede v določenih kontekstih izgubijo »polni pomen«, npr. *priti v priti v časopis*.

značilnosti dogajanj oz. značilnosti značilnosti (prislovi). Gre za nekakšen **sestavinski** pomen, saj besede označujejo sestavine zunajjezikovne realnosti (Čermák 2001: 179; Cvrček et al. 2010: 129; Adam 2015: 46).

Posebno vrsto predstavljajo medmeti, katerih pomen opredeljujem kot **globalno situacijski** – (čustveno, telesno) razpoloženje, namero ali zvoke (oglašanje) pomenjujejo namreč tako, da situacije ne členijo na sestavine (npr. entitete, značilnosti, dogajanje; prim. Anward 2000: 728; Adam 2015: 47).

Slovnčni pomen je lahko **razmerni** (relacijski) ali **nadomestni** (substitucijski). Z nadomestnimi besednimi vrstami, katerih pomen je določen sobesedilno (jezikovno ali zunajjezikovno), lahko substance/entitete, značilnosti nadomeščamo oz. nanje kažemo (zaimki), lahko pa izražamo tudi njihovo številskost (števniki). Razmerne besedne vrste, ki se pomensko-funkcijsko realizirajo šele v razmerju do drugih besed, izražajo medsebojna razmerja med sestavinami sporočanja (vezniki in predlogi – pri predlogih je vsaj na eni strani vedno substanca oz. entiteta) in/ali (sporočevalčevo) razmerje do neke sestavine sporočanja ali sporočila (členki; Čermák 2001: 179; Cvrček et al. 2010: 129; Adam 2015: 46–47).

Na podlagi pomenskega kriterija težko jasno razlikujemo med besednimi vrstami, med npr. predlogi in vezniki, vezniki in členki, zaradi česar je treba pomenski kriterij dopolniti z drugimi (prim. Dürscheid 2007: 26–27; Salvi 2013: 17–18).

4.2 Oblikoslovni kriterij

Po oblikoslovnem kriteriju se besede delijo na **pregibne**, glede na način oblikovnega spreminjanja oz. pregibanja (predvsem sklanjanje, spreganje, deloma stopnjevanje),³ in **nepregibne**. Med pregibne besedne vrste sodijo besede, ki se oblikovno spreminjajo: *korak, koraka; lep, lepega; čakam, čakaš; lep, najlepši*.⁴ S tovrstnim spreminjanjem ne dobimo novih besed, temveč le različne oblike osnovne besede (Toporišič 1992: 145; Cvrček et al. 2010: 129).⁵ Nepregibne besede imajo eno obliko za vse funkcije (*dobro, pred, ker, tudi, fejš*), lahko pa se spreminjajo zaradi glasovnih razlogov (prim. pri predlogu *s Katjo* in *z Marijo*; prim. Toporišič 2004: 413–414).

3 Stopnjevanje ni upoštevano kot odločilni oblikoslovni kriterij, saj zajema le del pridevnikov in prislovo; treba pa je poudariti, da lahko sodeluje pri določanju besednovrstne pripadnosti, prim. prislov *blizu – bližje – najbližje (komu)* in predlog *blizu (koga)*. Prim. tudi sicer uvrstitev prislova med nepregibne besedne vrste (npr. Toporišič 1992: 226).

4 Vse pregibne besede se – površinsko – ne spreminjajo, nekatere namreč ostajajo v isti obliki oz. se pregibajo z ničimi končnicami, npr. *mami, fejš* itn. (Toporišič 1992: 145; Cvrček et al. 2010: 129).

5 To pa npr. z leksikografskega vidika ali z vidika označevanja korpusov še ne pomeni, da ne morejo biti posamezne oblike – dogovorno – obravnavane kot samostojne iztočnice, pri čemer se na povezave z drugimi iztočnicami eksplicitno opozarja (prim. Dobrovoljc et al. 2015).

K pregibnim besednim vrstam se uvrščajo samostalniki, pridevniki, zaimki, števnik (se sklanjajo) in glagoli (se spregajo), ostale besedne vrste, tj. prislovi, predlogi, vezniki, členki in medmeti, pa so opredeljene kot nepregibne (Toporišič 2004: 256–257; prim. še Cvrček et al. 2010: 129).

Z oblikoslovnim kriterijem se lahko besedne vrste ločijo na nepregibne in pregibne, slednje pa na tiste, ki svojo obliko spreminjajo s sklanjanjem ali spreganjem. Takšen kriterij ne more razločevalno-kategorialno opredeliti nepregibnih prislovov, predlogov, veznikov, členkov in medmetov, med pregibnimi besednimi vrstami pa samostalnikov, pridevnikov, zaimkov in števnikov (prim. Cvrček et al. 2010: 129; Salvi 2013: 18–20).⁶ Oblikoslovni kriterij, skupaj s skladskim, torej dopolnjuje pomenskega.

4.3 Skladski kriterij

Skladski kriterij temelji na vlogi in zvezah posameznih besednih vrst v stavku in besedilu (prim. Toporišič 1992: 273; Vidovič Muha 2000: 30–32; Dürscheid 2007: 24–25; Salvi 2013: 20–30). Polnopomenske besedne vrste lahko opredelimo glede na prednostne **stavčnočlenske** vloge (funkcije). Samostalniki so prednostno osebk (in predmeti), pridevniki tvorijo s samostalniki besedne zveze, v katerih so ujemalni prilastki (lahko so tudi povedkova določila oz. povedkovi prilastki). Glagol je tipično povedek, medtem ko so prislovi prislovna določila (tudi prilastki pridevnikov). Medmeti, s svojim globalno situacijskim pomenom, tvorijo **samostojne stavčne ustreznike** (t. i. pastavke), redkeje imajo opredelljivo stavčnočlensko vlogo.

Nadomestni besedni vrsti, tj. zaimki in števnik, se stavčnočlensko obnašajo kot samostalniki in/ali pridevniki, tako da jih **skladsko težko razločevalno opredelimo**.

Pri razmernih besednih vrstah lahko – tako kot v primeru njihovega pomena – govorimo o **razmerni skladski** (in ne stavčnočlenski) vlogi. Predlog je v nadrednem razmerju do sledeče besedne zveze, ki predstavlja ali nadomešča substanco – določa ji sklon. Vezniki vzpostavljajo podredno ali priredno razmerje med stavki in stavčnimi členi, pri čemer nimajo sklonskega vpliva, hkrati pa stojijo neposredno pred stavkom ali stavčnim členom, ki ga s prvim povezujejo. Tudi členki nimajo stavčnočlenske vloge, obenem pa jih **skladsko težko razločevalno opredelimo**;

6 Pri pregibnih besednih vrstah je treba upoštevati še slovnične kategorije in formalnooblikoslovne razlike, a z zadržkom – formalnooblikoslovne značilnosti (pripadnost posameznim sklanjatvenim vzorcem) in slovnične kategorije so lahko skupne različnim besednim vrstam (podvrstam), poleg tega pa izražanje slednjih sodi deloma v skladsko (t. i. ujemalne kategorije; za češ. prim. opozorilo v Adam 2015: 48).

ti izrazniki različnih sobesedilnih in naklonskih razmerij so bodisi nestavčnočlen-ski del stavka (deloma položajsko premestljiv) bodisi samostojni stavčni ustrezniki (za celostno skladenjsko opredelitev slovenskih besednih vrst glej Toporišič 1974, 1974/1975; prim. še Jakop 2000/2001: 307–308; Adam 2015: 47–48).

4.4 Shematična predstavitev slovenskih besednih vrst

V spodnji predstavitvi slovenskih besednih vrst (kot vzor je služila tabela za češki jezik v Cvrček et al. 2010: 131) so vključeni kriteriji v že predstavljenem zaporedju pomen, oblikoslovje in skladnja, ki jih ponazarjajo posplošeni (poenostavljeni) opisi. Namen tabele je opozoriti na osrednje, bistvene značilnosti posameznih besednih vrst in tako ponuditi izhodišče za njihovo obravnavo v razdelku 5.

Tabela 1: Shematična predstavitev slovenskih besednih vrst

	kriteriji					
	pomenski		oblikoslovni			skladenjski
	polnopo-menska	pomen	pregi-banje	sklan-janje	stopn-jevanje	vloga
samostalnik	da	substancia, entiteta	da	da	ne	osebek, predmet
pridevnik	da	značilnost substance	da	da	(da)	prilastek
glagol	da	dogajanje	da	ne	ne	povedek
prislov	da	značilnost dogajanja ali značilnosti	ne	ne	(da)	prislovno določilo
medmet	da	situacija	ne	ne	ne	samostojna
zaimsek	ne/da	nadomestilo	da	da	ne	neenotna
števnik	ne/da	število	da	da	ne	neenotna
predlog	ne	razmerje s substanco	ne	ne	ne	zveza s samostalnikom, ⁷ vpliv na sklon
veznik	ne	razmerje med sestavinami sporočanja	ne	ne	ne	zveze stavkov in stavčnih členov
členek	ne	razmerje do sestavin sporočanja	ne	ne	ne	neenotna

5 PRIKAZ BESEDNIH VRST V SLOVENSKEM JEZIKU

Izhodišče v tem delu razprave je, kot že omenjeno, deset besednih vrst, tj. samostalnik, pridevnik, glagol, prislov, medmet, zaimek, števnik, predlog, veznik in členek. Njihova predstavitev upošteva vse tri besednovrstne kriterije, v težjih primerih pa je med drugim opozorjeno tudi na možnosti natančnejšega razločevanja med posameznimi vrstami.

5.1 Samostalnik

Samostalniki (substantivi, S) so polnopomenska besedna vrsta; poimenujejo predmete, osebe, živali, dejanja, stanja in značilnosti, in sicer kot neodvisne substance oz. entitete (npr. *miza, otrok, pes, ples, veselje, lepota*; prim. Cvrček et al. 2010: 130). Pomensko se členijo na posamezne razrede, krovno na lastna in občna imena (*Janez – potok*; Toporišič 1974/1975: 297; 2004: 275).⁷

Samostalniki so pregibni – lahko se namreč sklanjajo (čeprav skloni niso nujno površinsko oz. glasovno izraženi, prim. samostalnike tipa *a, mami*; Toporišič 2004: 257), pri čemer se v primeru razlikovalnih sklonskih oblik uvrščajo v različne sklanjatvene vzorce (oz. sklanjatve; pregledno Toporišič 1974: 30–33; natančno Toporišič 2004: 278–303).

Slovnične kategorije samostalnikov naj bi bile predvsem spol (s podspolom živo/ neživo pri sam. m. spola), sklon in število (s številskostjo in števnostjo). V slovenščini so samostalniki še tretjeosebni in primarno določni (nedoločnost naj bi se izražala ločeno, npr. *en fant*; Toporišič 1974/1975: 297; 2004: 275–276).⁸ Inherentna (notranja) sistemska kategorija je pri samostalniku zgolj spol (prim. Vidovič Muha 2000: 32), medtem ko se druge (npr. število, sklon, določnost) realizirajo šele v besedilu, tako da je njihova vrednost po Čermáku (2001: 126) zgolj besedilna oz. ustreza de Saussurjevi *parole*.⁹

Skladenjsko (stavčnočlensko) so samostalniki prednostno osebki in (brezpredložni) predmeti (Toporišič 1974/1975: 296); na teh skladenjskih položajih se namreč najboljše ohranjajo razlikovalne samostalniške značilnosti, pomenske in slovnične (celostna skladenjska opredelitev v Toporišič 2004: 273).¹⁰

7 Toporišič (1992: 93, 151) lastna imena člani nadalje na osebna (*Peter*), zemljepisna (*Slovenija*) in stvarna (*Litostrof*), medtem ko pri občnih navaja imena bitij (*človek*), stvari (*drevo*), snovi (*zemlja*) ali pojmov (*lepota*).

8 Po Vidovič Muha (1996: 121–122) gre za besedilno nedoločnost.

9 V nekaterih primerih je inherentna tudi kategorija števila (številskost), prim. enoštevilke samostalnike tipa *možgani, vrata*.

10 Prim. potencialni pomenski premik v smeri značilnosti substance in nerelevantnost kategorij spola, števnosti idr. pri samostalniku v funkciji povedkovnega določila (Vidovič Muha 2000: 33); podobno bi veljalo za pomenski premik v smeri značilnosti dogajanja/značilnosti na položaju prislovnega določila.

5.2 Pridevnik

Pridevniki (adjektivi, Prid) so polnopomenska besedna vrsta in izražajo značilnosti substanc oz. entitet, tj. značilnosti oseb, živali, konkretne in abstraktne predmetnosti (npr. *lep, dolg, češnjev, sadni, bratov*; prim. Cvrček et al. 2010: 130). Pomensko jih lahko členimo na tri razrede: lastnostne oz. kakovostne (*lep, mlad*), svojilne (*očetov, Marijin*) in vrstne (*šolski, lanski*; Bajec et al. 1971: 157).¹¹

Pridevniki so pregibni – se sklanjajo (čeprav skloni niso nujno površinsko oz. glasovno izraženi, prim. pridevnike tipa *roza, poceni*) in se v primeru razlikovalnih sklonskih oblik uvrščajo v manjše število sklanjatvenih vzorcev (Toporišič 1974/1975: 298; 2004: 321–325).

Del pridevnikov (t. i. lastnostni) se tudi stopnjuje (Toporišič 1992: 313; 2004: 325–326).

Slovnice kategorije pridevnikov so spol (s podspolom živo/neživo), sklon, število, stopnja in določnost (zadnji dve v delu pridevnikov), večinoma pa se realizirajo v besedilu. Kategorije spol, sklon, število so ujemalne kategorije, ki jih pridevniki načeloma izražajo v odvisnosti od samostalnika, medtem ko sta stopnja in določnost neujemalni (določnost se deloma kaže kot inherentna sistemska kategorija; prim. Toporišič 1974/1975: 298; 2004: 317).¹²

Pridevniki v stavku razvijajo predvsem samostalnike (tudi prek glagola), manj zaimke – skladijsko (stavčnočlensko) torej nastopajo kot (levi) ujemalni prilastki v samostalniških zvezah (izrazito), povedkova določila in povedkovi prilastki (Toporišič 1974/1975: 298).

5.3 Glagol

Glagoli (verba, G) so polnopomenska besedna vrsta in poimenujejo dogodke oz. dogajanja, natančneje dinamično spremenljive značilnosti substanc (v času; prim. Čermák 2001: 182), npr. dejanje (*vrniti se*), stanje (*viseti*), potek (*bleščati se*) itn. (natančnejša pomenska členitev v Toporišič 2004: 345, 351–353).

11 T. i. količinski pridevniki (npr. Toporišič 2004: 318; prim. števnike vrstne in količinske pridevniške besede v Vidovič Muha 1978: 269, 271–274) so uvrščeni deloma med števnike deloma med prislove.

12 Po Toporišiču (2004: 317) določnost kot prosta kategorija zaznamuje le del (zaimenskih in nezaimenskih) pridevniških besed. Zaenkrat odprto ostaja vprašanje notranje določnosti npr. svojilnih in vrstnih pridevnikov. Kot inherentno določne jih pojmujeta Marušič in Žaucer (2007: 229; prim. še Toporišič 1992: 27–28), medtem ko Vidovič Muha (1978: 264, 269) meni, da ne izražajo kategorije določnosti (svojilni pridevniki, navaja avtorica, je ne izražajo s posebno končnico). Prim. tudi prispevek Vidovič Muha (1996: 122), po katerem govorne določnosti ne morejo izražati samo vrstni pridevniki, tvorjeni iz samostalnika, tipa *mestni (svez)*, besedilno (primarno) določni so svojilni (*očetov, državten*), snovni pridevniki (*železen, čokoladen*) in pridevniki, tvorjeni iz krajevnih in časovnih prislovov (*zgornji, današnji*), nedoločni ali določni pa so lahko lastnostni pridevniki (*lep, globok*).

Glagoli so pregibni; od drugih pregibnih besednih vrst se ločijo po tem, da se spregajo – spreminjajo svojo obliko v osebi (Toporišič 1992: 300) oz. osebi, številu, času in naklonu (prim. Štícha et al. 2013: 450). Glede na razlikovalne sedanjiške ali nedoločniške oz. sedanjiško-nedoločniške pripone se razvrščajo v različne spregatvene vzorce, t. i. glagolske vrste (Toporišič 1992: 49; natančneje Toporišič 1974: 43–45; 2004: 360–388).

Glagolske slovnične kategorije so oseba, število, čas, naklon, način in vid (prim. Čermák 2001: 133–143; tudi Toporišič 1992: 48), deloma tudi spol (deležniki; prim. Toporišič 1992: 22; Cvrček et al. 2010: 236). Kategorija glagolskega vida se nahaja na meji med inherentno sistemsko kategorijo in leksikalnim pomenom (Cvrček et al. 2010: 245), medtem ko se ostale kategorije udeležujejo šele v besedilu (oseba, število in spol so ujemalne). Med glagolskimi kategorijami se sicer omenjajo še – bolj ali manj prekrivne – vezljivost (Čermák 2001: 134; Žele 2003a: 11), intenca oz. pomenska usmerjenost (Vidovič Muha 2000: 34) ali prehodnost (Toporišič 1974/1975: 303), ki jih lahko le pogojno obravnavamo kot slovnične, poleg tega pa niso izključno glagolske.¹³

Ob navedenem je treba poudariti, da se vse glagolske oblike ne spregajo (oz. ne izražajo kategorije osebe): spregajo se zgolj osebne glagolske oblike, neosebne pa ne.¹⁴ Tako bi bilo mogoče pri glagolskih oblikah imeti za (prave) glagole le osebne glagolske oblike, deloma tudi deležnike, ki so vključeni v spreganje; pri neosebnih glagolskih oblikah se pojavlja možnost kompleksnejše kategorizacije na podvrste – tudi na podlagi konverznih prehodov. Pripadnost glagolu bi lahko kategorialno utemeljili na podlagi vida, sicer pa bi bilo možno – teoretično načelno – nedoločnike (*delati, jesti*) opredeliti kot posebne glagole-samostalnike (GS), namenilnike (*delat, jest*) in deležja (*sedeč, prepevaje, molče*) kot glagole-prislove (GP), deležnike (*delal, delala* ipd.) kot glagole-pridevnike (GPrid). Pripadnost drugim besednim vrstam (predvsem zaradi nabora drugih besednovrstnih značilnosti) izkazujejo glagolniki kot (iz)glagolski samostalniki in deležniki stanja na *-l, -n/-t* kot (iz)glagolski pridevniki (prim. Toporišič 1974: 47; 1974/1975: 303–304; 2004: 402–405; Černelič Kozlevčar 1988: 290, 295–296).

Tipična skladenjska (stavčnočlenska) vloga glagolov je povedkova (Toporišič 1974/1975: 302; prim. Cvrček et al. 2010: 130).

13 Po Žele je vezljivost pomenskioskladenjska (2003a: 11) oz. pomenska kategorija (2012: 105), podobno je po Vidovič Muha (2000: 34) »intencnost glagolskega dejanja« kategorialna pomenska sestavina, medtem ko Toporišič (1992: 210) prehodnost opredeli zgolj kot »lastnost besed /.../, da se uresničujejo ob kakem predmetu /.../«. Čermák (2001: 134) po drugi strani meni, da je vezljivost lahko tudi posebna (čprav ne le glagolska) oblikoslovna kategorija, če formalni signal vezljivosti (npr. predlog, verjetno tudi sklon) obravnavamo kot del besede v določenem pomenu.

14 Prim. Toporišičevo mnenje (1992: 48), da so glagoli v ožjem smislu le osebne oblike, v širšem smislu pa tudi deležniki, deležja, nedoločnik, namenilnik in glagolnik. Černelič Kozlevčar (1988: 295–296) navaja, da so pri glagolu »z besednovrstnega stališča sporne zlasti neosebne glagolske oblike, ki imajo oblikovne značilnosti drugih besednih vrst, vendar se po slovnični tradiciji zaradi pomenske povezanosti z glagolom obravnavajo pri njem«.

5.4 Prislov

Prislovi (adverbi, P) so polnopomenska besedna vrsta; predstavljajo predvsem značilnosti dejavnosti oz. dogodkov, ki jih izražajo glagoli (*hitro hoditi, priti včeraj*), ali značilnosti značilnosti, ki jih izražajo pridevniki, tudi prislovi (*zelo lep; izjemno natančno*; prim. Cvrček et al. 2010: 130). Pomensko se členijo na posamezne razrede, prim. okoliščinski prislovi – prostorski (*gori, vstran, povesod*), časovni (*včeraj*); svojstvenostni prislovi – lastnostni (*dobro, veliko*) in vzročnostni (*namerno, zaman*; Toporišič 2004: 407–409).¹⁵

Prislovi sodijo načeloma med nepregibne besedne vrste (Toporišič 2004: 406) – stopnjuje se namreč le del prislovov, in sicer lastnostni (prim. Toporišič 1992: 314), čeprav bi bilo treba sem vključiti še razmerne okoliščinske prislove tipa *blizu, pozno*.¹⁶

Skladenjsko oz. stavčnočlensko prislovi nastopajo – v prvi vrsti – kot prislovna določila (različnih pomenskih tipov), pa tudi kot prilastki pridevnikov in prislovov (Toporišič 1974/1975: 301; prim. še rabo v Toporišič 2004: 410–411).¹⁷

5.5 Medmet

Medmeti (interjekcije, M) so polnopomenska besedna vrsta – izražajo (čustveno, telesno) razpoloženje (*av, joj*), namero (*horuk*) ali posnemajo zvoke, npr. oglašanje (*mu, čof*; prim. Vidovič Muha 2000: 86–88; Toporišič 2004: 451),¹⁸ pri čemer se njihov pomen lahko opredeli kot globalno situacijski, saj situacije ne členijo na posamezne sestavine.¹⁹

Medmeti so načeloma nepregibna besedna vrsta. Izjemo predstavljajo nekateri namerni, natančneje kontaktni medmeti, ki v omejeni meri »posnemajo« glagolsko spregatev (prim. Šticha et al. 2013: 86) – za vzpostavljane stika s prejemnikom uporabljajo predvsem končnico 2. os. mn. (tudi dv.) velelnika (prim. *na, nata; lej, lejta, lejte*; prim. Karlík et al. 2002: 56).²⁰

15 Prim. še drugačno pomensko členitev v Toporišič 1974/1975: 301. Pri Bajcu et al. (1971: 282–285) gre za krajevne, časovne, vzročne, načinovne in količinske prislove; prva dva razreda sta okoliščinska, naslednji svojstvenostni. – Vidovič Muha (2000: 36–37) prislove pomensko-skladenjsko deli na propozicijske (izražajo zunanjo okoliščino glagolskega dejanja – kraj, čas, delno vzrok) in modifikacijske (izražajo notranjo lastnost glagolskega dejanja – vrstni in lastnostni prislovi). Po Skubicu (1999: 229) imajo prislovi propozicijsko (okoliščinsko) funkcijo.

16 Toporišič (1992: 314) stopnjevanje prislovov uvršča celo v besedotvorje, prim. njegovo mnenje, da se lastnostni prislovi ne stopnjujejo, temveč so samo tvorjeni iz ustreznih pridevniških stopenj – npr. *dobro iz dober, bolje iz boljši, najbolje iz najboljši*.

17 Vidovič Muha (2000: 36) modifikacijske prislove označi tudi položajski: lahko so samo obglagolski (*dobro, lepo pisati*) ali pa se razvrščajo ob vse besedne vrste, ki poimenujejo razsežnost oz. intenzivnost (*zelo jokati, zelo lep*).

18 Anward (2000: 728) medmete deli na ekspresivne (*av, joj*), direktivne (*pst, hej*), fatične (*mhm*) in deskriptivne (t. i. ideofone, npr. *čof, hrsk*).

19 Prim. celovito govorno dejanje kot denotat medmeta (Vidovič Muha 2000: 47).

20 Podobno uvrstitev ima SSKJ (prim. gesli *na, lej*), medtem ko Toporišič (1992: 101; 2004: 461) tovrstne prvine označi kot okrnjene glagole oz. glagolske okrnjenice.

Medmeti so skladenjsko večinoma samostojne povedi, in sicer stavčni ustrezni-ki ali t. i. pastavki (Toporišič 1974/1975: 305), kar ustreza njihovemu globalnemu situacijskemu pomenu. Včasih imajo opredelljivo stavčnočlensko vlogo – nastopajo npr. kot povedki, pa tudi predmeti, prislovna določila (prim. Ca-zinkić 2012: 204).

5.6 Zaimek

Zaimki (pronomina, Z) so nadomestna (substitucijska) besedna vrsta; njihov pomen je določen šele sobesedilno (jezikovno ali zunajjezikovno) – z njimi lahko substance/entitete in značilnosti nadomeščamo oz. nanje kažemo. Po-mensko jih lahko členimo na posamezne razrede: na osebne (*jaz, ti*; s povra-tno-osebnim zaimkom *se*),²¹ svojilne (*moj, njen*; s povratno-svojilnim zaimkom *svoj*), kazalne (*ta, tisti*), vprašalne (*kdo, kaj*), oziralne (*kar, kateri*), nedoločne (*nekdo, nekateri*) in nikalne zaimke (*nihče*; prim. Bajec et al. 1971: 171; Cvr-ček et al. 2010: 210; drugačna in kompleksnejša razvrstitev v Toporišič 2004: 305–314, 335).

Zaimki so pregibna besedna vrsta – se namreč sklanjajo in se v primeru razlikoval-nih sklonskih oblik uvrščajo v različne sklanjatvene vzorce (prim. Toporišič 1974: 33–35, 38; 2004: 305–314, 336–338). Glede na pomensko-nadomestno vlogo in skladenjske (tudi oblikoslovne) značilnosti jih lahko delimo na dve podvrsti: zaimke-samostalnike (ZS) in zaimke-pridevnike (ZPrid).²²

Slovnične kategorije, ki jih zaimki lahko izražajo (gre za celostni nabor kategorij), so spol (s podspoloma živo/neživo, človeško/nečloveško), oseba, sklon in število (s številskostjo), pri čemer se posamezni razredi in podvrste zaimkov obnašajo kakovostno različno.²³

Skladenjska (stavčnočlenska) vloga zaimkov je odvisna od besedne vrste, ki jo nadomeščajo; gre torej za skladenjske vloge samostalnikov ali pridevnikov, prim. 5.1 in 5.2.

21 Prim. tudi izvorno zaimenske *selsi, galjo* kot proste glagolske morfeme, ki so sestavni deli glagolov v vseh njihovih pomenih, kot v npr. *smejati se, odnesti jo, lomiti ga* (Žele 2001: 79; Gantar 2007: 89–91, 166; Krek et al. 2013: 73).

22 T. i. (iz)zaimenski prislovi (*nekje, vsakič*) so uvrščeni med prislove.

23 Vse tri spole ločijo ZPrid (ujemalna kategorija) in konverzni ZS, ostali ZS pa so načeloma m. in sr. spola ter ločijo podspola človeško in živo (*kdo – kaj*); izjema so osebni zaimki: 1./2. os. ed. in povratni osebni so brezspolski (*jaz, ti, sebe*), 1./2. os. dv./mn. so dvospolski (*mi, me*), 3. os. so trispolski (*on, ona, ono*). Zaimki so načeloma tretjeosebni, izjema so osebni zaimki za 1./2. os. in brezosebni povratno-osebni zaimek (svojilni in povratno-svojilni zaimki so tretjeosebni). Za sklon, prim. 5.1 (ZS) in 5.2 (ZPrid). Trištevilski so ZPrid, konverzni ZS (izjema je dvojinški *oba*) in osebni zaimki, povratno-osebni zaimek je brezštevilski, preostali pa so enoštevski (edninski). Prim. tudi Toporišič (2004: 304).

5.7 Števniki

Števniki (numeralia, Š) so nadomestna (substitucijska) besedna vrsta – substance/entitete in značilnosti nadomeščajo tako, da natančno opredeljujejo njihovo količnost (število). Pomensko jih lahko členimo na posamezne razrede, prim. glavne (*ena, pet*), vrstilne (*prvi, peti*), ločilne (*peter, petero*) in množilne števnike (*enojen*; prim. Bajec et al. 1971: 190; nekoliko drugačna členitev v Toporišič 2004: 329–330).

Števniki so pregibna besedna vrsta – se namreč sklanjajo; v primeru razlikovalnih sklonskih oblik se uvrščajo v različne sklanjatvene vzorce (prim. Toporišič 1974: 38; 2004: 330–331). Glede na pomensko-nadomestno vlogo in skladijske (tudi oblikoslovne) značilnosti jih lahko delimo na tri podvrste: števnike-samostalnike (ŠS, npr. *milijon*), števnike-pridevnike (ŠPrid, npr. *dva, prvi, peter*) in števnike-pridevnike/samostalnike (ŠPrid/S, npr. *pet, petero*).²⁴

Slovnične kategorije, ki jih števniki lahko izražajo (gre za celostni nabor kategorij), so spol, sklon, deloma število (s številskostjo) in določnost (oboje pri delu števnikov), pri čemer se posamezni razredi in podvrste števnikov obnašajo kakovostno različno.²⁵

Skladijske (stavčnočlenske) vloge števnikov so raznovrstne: glavna števnika *milijon, milijarda* (ŠS) imata skladijske vloge samostalnikov (prim. 5.1), vrstilni, ločilni vrstni (*petera vrata*) in množilni števniki (ŠPrid) imajo vloge pridevnikov (prim. 5.2), enako pa načeloma velja še za glavne števnike 1–4 (prim. op. 27). Glavni števniki od 5 naprej in ločilni količinski števniki (*petero vrat*; ŠPrid/S) kažejo na kompleksnejše skladijsko obnašanje.²⁶

- 24 T. i. nedoločne števnike (npr. *več, toliko*) uvrščamo med (količinske) prislove, enako pa velja tudi za (iz)števniske prislove.
- 25 Vse tri spole ločijo ŠPrid (glavni števniki od 1 do 4 /tudi kot konverzni ŠS/, vrstilni, ločilni vrstni in množilni števniki), ŠS (*milijon, milijarda*) so enospolni, medtem ko imajo ŠPrid/S (glavni števniki od 5 naprej, ločilni količinski) poseben status – zaradi neujemalnosti (samostalniškosti) v im. in rod. (so pa spolsko enooblikovni). Vsi števniki se sklanjajo; pri ločilnih količinskih števniki skloni niso površinsko oz. glasovno izraženi, pri višjih glavnih števniki pa ne nujno – izjemi sta SŠ *milijon, milijarda* z glasovno izraženimi končnicami. Število naj bi poznali vrstilni, ločilni vrstni in množilni števniki (ŠPrid; prim. Toporišič 2004: 330), a ga poznajo tudi nekateri glavni števniki (trištevilska ŠS *milijon, milijarda* in vsaj dvoštevilski ŠPrid *en*, prim. *en clovek, eni možgani*) – v slovenščini torej ne moremo posplošeno govoriti o števnikiškem številu (niti pri glavnem števniku) kot delu leksikalnega pomena (prim. Švedova et al. 1970: 334). Po Toporišiču (2004: 330; prim. Cazinkić 2012: 187) določnost kot prosta kategorija zaznamuje množilne in ločilne vrstne števnike, medtem ko Vidovič Muha (1978: 269, 271) navaja, da števniki vrstni pridevniki (vrstilni, ločilni vrstni in množilni) in določni količinski pridevniki (glavni, ločilni količinski in množilni števniki) ne izražajo kategorije določnosti. Na podlagi prispevka Vidovič Muha (1996: 122–123) bi lahko sklepali, da so števniki (količinski pridevniki) prvotno besedilno določni; prim. še poimenovanje *določni števniki* v Toporišič (1992: 28). Prim. Toporišič (2004: 329–330); Cazinkić (2012: 187).
- 26 Prim. raba (a) s štetim predmetom: v im. in tož. se obnašajo kot samostalniki – so števnikiško-samostalniško jedro besedne zveze (štet predmet je v rod. mn.), v ostalih sklonih kot pridevniki – so števnikiško-pridevnikiško določilo (ujemalni prilastek) štetega predmeta v besedni zvezi; raba (b) brez štetega predmeta: v im. in tož. (slednji po analogiji s »pridevnikiško« rabo) zahtevajo ob sebi rod. mn. osebnega zaimka (prim. *Pet nas je prišlo. Videl jih je pet.*), v ostalih sklonih pa so neobvezno števnikiško-pridevnikiško določilo (ujemalni prilastek) os. zaimka (prim. *Darilo je dal petim. Darilo je dal vam petim.*). Slednje je značilno tudi za rabo (b) glavnih števnikov od 2 do 4 (števniki 1 puščam ob strani) v vseh sklonih. – Ko je v osebk besedna zveza s števnikiško-samostalniškim jedrom, je povedek v 3. os. ed. sr. spola. V zvezi s kategorijo osebe v prisojevalnih besednih zvezah tipa *Štirje ste pred menoj prebrali tale zapis – trije smo ga razumeli ...* prim. razlago v Toporišič (2004: 608).

5.8 Predlog

Predlogi (prepozicije, Predl) so t. i. nepolnopomenska oz. slovničnopomenska besedna vrsta z razmernim pomenom, ki se funkcijsko realizira šele v razmerju do drugih besed – izraža namreč medsebojno razmerje med sestavinami sporočanja, navadno med glagolom in samostalnikom (*razmišljati o vremenu*), med samostalniki (*razmišljanje o vremenu, spomin na mladost*), samostojno s samostalnikom pa lahko tvori tudi jezikovne prvine za izražanje različnih okoliščin (*v nedeljo*; Karlík et al. 2002: 349).²⁷ Abstraktna pomenska razmerja, ki jih predlogi izražajo, lahko ločimo na dimenzionalna (kraj, čas) in nedimenzionalna (način, vzrok, posledica itn.; Silić in Pranjković 2005: 245).²⁸

Predlogi so nepregibna besedna vrsta; pri oblikovni (izgovorni, pisni in izgovorni) variantnosti ne gre za pregibanje – varianta predloga je večinoma posledica sledečega glasovnega okolja, prim. *z* pred zvenečimi, *s* pred nezvенеčimi glasovi (npr. *z letalom – s kolesom*; Toporišič 2004: 413–414).

Predlogi so stavčnočlensko nesamostojni oz. del stavčnih členov. Vežejo se s samostalniškimi zvezami (ali ustrezniki) v različnih sklonih (navadno brez imenovalnika; Toporišič 2004: 413) – izražajo podredno razmerje sledeče besedne zveze, funkcija podrednosti pa je vezana še na končnico oz. sklon (Vidovič Muha 2000: 29, 38). Predložne zveze (s predlogom kot jedrom) opravljajo različne stavčnočlenske vloge, npr. predmeta, prislovnega določila, prilastka.²⁹

Slovenščina med drugim ne pozna t. i. osirotelih predlogov (Golden 2000: 5) – predlogi se navadno nahajajo neposredno pred svojim določilom, le redki lahko določilo sledijo (npr. *težavam navkljub*; prim. Silić in Pranjković 2005: 244).³⁰ Določilo predložne zveze je včasih lahko izpuščeno (*zgoraj brez*; Toporišič 1974/1975: 304).

5.9 Veznik

Vezniki (konjunkcije, V) so nepolnopomenska oz. slovničnopomenska besedna vrsta z razmernim pomenom, ki se funkcijsko realizira v razmerju do drugih

27 Prim. op. 7. Obstajajo še zveze s prislovom (*za kasneje*), glagolom (*oditi brez jesti in piti, imeti za povedati*) ali odvisnikom (neknjiž. *Odsel je, brez da bi pozdravil* – možnost večbesednega veznika *brez da*; Toporišič (1974/1975: 304)).

28 Po Čermáku (2001: 185) se pomensko običajno razlikuje med krajevnimi, časovnimi predlogi in predlogi, ki izražajo različna abstraktna razmerja. Za natančnejšo pomensko členitev predložnih zvez v slovenščini glej Toporišič (2004: 416–423).

29 V vezljivostni skladnji predlogi nastopajo kot (a) vezljivi predložni morfemi (pomenskoskladenjsko jih predvideva nosilec vezljivosti, večinoma glagol), in sicer (a.1) leksikalizirani (del nosilca kot leksema – predložnosklonska določenost, npr. *biti ob 'izgubiti'*) ali (a.2) neleksikalizirani (del vezljivosti leksema – različna predložnosklonska določenost, deloma izbirljivost, npr. *govoriti o ali bivati v, pod, sredi*), ter (b) družljivi predložni morfemi, ki jih nosilec ne predvideva, so torej del dopolnila (npr. *govoriti v sobi*; prirejeno po Žele 2003b: 153–159).

30 *Navkljub* je v SSKJ in SP opredeljen kot predlog samo v preddoločilnem položaju (*navkljub težavam*), čeprav bi bilo treba zaradi sopomenskosti *težavam navkljub = navkljub (kljub) težavam* upoštevati oba. – Distribucijsko (položajsko) se lahko govori o prepozicijah in postpozicijah, ki skupaj tvorijo razred adpozicij (prim. Morley 2000: 43; Čermák 2001: 185).

besed – izraža medsebojno razmerje med sestavinami sporočanja, navadno povezuje dva samostalnika (*oče in mati*), pridevnika (*visok ter suh*), prislova (*lepo ali grdo*) ali stavka (*Ko smo vstopili, je ni bilo več*).³¹ Abstraktna pomenska razmerja, ki jih med sestavinami sporočanja izražajo vezniki (prim. Cvrček et al. 2010: 131), se ločijo na posamezne tipe (prim. povzemanlo Toporišič 1974: 49–50; Čermák 2001: 185; natančneje Toporišič 2004: 432–444).

Vezniki so nepregibna besedna vrsta in ne nastopajo kot stavčni členi (Toporišič 2004: 426; Cvrček et al. 2010: 131), čeprav so lahko njihovi deli (prim. osebek v *Oče in mati sta se vrnila*). Temeljna skladenjska (tudi besedilna) vloga veznikov je povezovalna (glej zgoraj), od predlogov pa se ločijo po tem, da ne vplivajo na sklon besednih zvez, ki jih povezujejo (prim. Toporišič 2004: 426). Obenem so vezniki tudi izrazniki temeljnih sintagmatskih razmerij – prirednosti in podrednosti (Vidovič Muha 2000: 38); priredna razmerja se vzpostavljajo med besednimi zvezami in stavki (*oče in mati; Sedimo in pišemo*), medtem ko podredna obstajajo načeloma le med stavki (*Rekel je, da pride*). Posebnost je podredni kot z medbesednozvezno vlogo (*Janez je starejši kot Marija*; Toporišič 1992: 351; 2004: 426).³² Vezniki torej sotvorijo priredno oz. podredno zložene besedne (npr. samostalniške, pridevniške, prislovne) ali stavčne zveze, ki jih J. Toporišič (1992: 352) opredeljuje kot vezniške.³³

Vezniki se pojavljajo neposredno pred skladenjsko sestavino, ki jo povezujejo (največkrat neprvo).³⁴ Na začetku zložene stavčne zveze se sicer v slovenščini (podobno kot v češčini) pojavljajo podredni vezniki (prim. Čermák 2001: 185; Toporišič 2004: 647).³⁵

Pomensko (funkcijsko) se veznikom – v okvirih Toporišičeve vezniške besede – pridružujejo še sovezniki (nekateri zaimki in prislovi) in nekateri členki (Toporišič 2004: 426; prim. Čermák 2001: 185), ki jih je včasih težje besednovrstno razmejiti od veznikov (prim. predloge za razmejitev v Gorjanc 1998: 369–372). O veznikih glej tudi razpravo Pisanski Peterlin 2015.

31 Prim. veznike kot povezovalce besednih zvez in stavkov (Toporišič 1992: 351; Čermák 2001: 185), čeprav je lahko njihova vloga tudi širše besedilna (Gorjanc 1998).

32 Tip sintagmatskega razmerja je sicer tudi delitveno merilo za same veznike, prim. priredne in podredne veznike oz. konjunkturje in subjunkturje (npr. Silič in Pranjković 2005: 251).

33 V generativnem jezikoslovju vezniško zvezo zaznamuje vezniško jedro, dopolnilo in določilo veznika (prim. Golden 2000: 26, 37). S stalno vezniško zvezo je v razpravi sicer označen večbesedni veznik.

34 Pri veznikih je treba sicer upoštevati tudi ožje pojmovane stalne vezniške zveze (prim. frazeološki vezniki; Toporišič 1982: 367), ki so lahko enodelne (del ene od povezanih skladenjskih sestavin) ali dvodelne, ustrezneje večdelne (deli več sestavin). Naj na tem mestu opozorim le na kompleksnejše položajsko skladenjsko obnašanje večdelnih ali korelativnih zvez: (a) zveze pravih veznikov – pred vsako povezano skladenjsko sestavino se pojavlja veznik (npr. *Ali ne more ali noče*); (b) zveze veznika in soodnosnega izraza – obnašanje posameznih delov je manj enotno (prim. *če – potem, ne samo – ampak tudi*); uvrstitev med stalne vezniške zveze upravičuje vsaj en vezniški del (prim. Gorjanc 1998; Čermák 2001: 185; Toporišič 2004: 426–429).

35 Kar pa ne pomeni, da se nekorelativni (enodelni) priredni vezniki ne morejo pojaviti na začetku povedi – takrat signalizirajo medpovedna razmerja ali razmerja med delom besedila in njegovim nadaljevanjem (prim. Gorjanc 1998: 367; Čermák 2001: 185).

5.10 Členek

Členki (partikule, Č) so nepolnopomenska oz. slovničnopomenska besedna vrsta z razmernim pomenom, ki se funkcijsko realizira v razmerju do drugih besed (in sobesedilno) – izraža (sporočevalčevo) razmerje do neke sestavine sporočanja, tudi sporočila v celoti (gre torej za dodatno sporočanje-pragmatično sestavino), ali pa vzpostavlja pomenska razmerja v besedilu (Jakop 2000/2001: 310–315; prim. Čermák 2001: 185–186; Cvrček et al. 2010: 131).³⁶ V skladu s tem lahko členke funkcijsko razdelimo na dva osnovna razreda – na naklonske (*ali, žal, baje, predusem*) in povezovalne (*namreč, torej*; Skubic 1999: 211; Žele 2014: 10–11).³⁷

Členki so nepregibna besedna vrsta, mednje pa sodijo leksikalne enote različnega izvora in različnih funkcij (predvsem prislovi in vezniki; Toporišič 2004: 445; Žele 2014). Ker so zelo hominimni z drugimi besednimi vrstami in so besednovrstno težje »ulovljivi«, pogosto veljajo za »ostanek« med besednimi vrstami (prim. Čermák 2001: 185; Cvrček et al. 2010: 131).³⁸

Členki niso samostojni stavčni členi, lahko pa nastopajo kot deli stavčnih členov (vsaj potencialno, npr. *Tam je bila tudi Jasna*) ali kot samostojni pastavki (npr. *Da, Ne*; Jakop 2000/2001; prim. Toporišič 1992: 17).³⁹

Naklonski členki se po svoji modifikacijski funkciji približujejo prislovom (prim. Vidovič Muha 2000: 31, 36), skladijsko pa se od teh ločijo ravno po svoji »nestavčnočlenskosti« (po njih se ne moremo vprašati; Toporišič 1992: 17). Distribucijsko se obnašajo različno – tako nekateri (potrjevalni členki, členki zanikanja, nesoglašanja, možnostni, verjetnostni členki in členki mnenja, domneve) nastopajo predvsem ob glagolih (kot del povedka, npr. *Vlak boš najbrž zamudil*), spet drugi (poudarni, izzermalni, dodajalni in presojevalni) ob samostalnikih in izrazih količine (npr. *Ravno ti bi to moral vedeti*; Černelič 1991: 82; Jakop 2000/2001: 309).⁴⁰ Povezovalni členki se od funkcijsko sorodnih veznikov in prislovov (tipa *potem, najprej*) ločijo po položaju (nestabilen), odsotnosti kohezivne vezi in modifikaciji dela besedila, ob katerega se razvrščajo (Gorjanc 1998: 372; prim. tudi Skubic 1999: 217).⁴¹

36 Vprašanje je, koliko lahko členke v celoti opredelimo kot skrajne celih (izpustnih) stavkov (Toporišič 2003: 299–309; 2004: 445). Prim. še »modificiran izraz globinskega dela povedi« (Vidovič Muha 2000: 31). (

37 V prispevku Jakop (2000/2001: 310–315) se členki delijo na navezovalne, naklonske (naklonske v ožjem smislu in skladijskonaklonske) ter poudarne (prva skupina predstavlja zgornje povezovalne, preostali skupini pa naklonske členke; op. R. G.). Za ostale členitve členkov v slovenskem jezikoslovju prim. Černelič (1991), Balažič Bule (2015).

38 Pri členkih je treba omeniti še stalne členkovne zveze oz. frazeološke členke tipa *kje neki, kako da ne, tako ali tako* (Toporišič 1982: 367; Skubic 1999: 216–217).

39 Po samostojni pastavčni rabi se ločijo od npr. čeških členkov (prim. Cvrček et al. 2010: 131).

40 Prim. Toporišičevo ugotovitev (2003: 301), da se »samostojnost členkov nasproti prislovom /.../ kaže v njihovi premeštljivosti glede na besedni red stavka«. Več o tem bi povedala položajska analiza.

41 Nekoliko problematični so skladijskonaklonski členki v odvisnih vprašalnih, želelnih in velelnih stavkih (npr. *ali, naj*) in nekateri povezovalni členki s širšo sobesedilno (jezikovno in zunajjezikovno) razmerno vlogo (npr. *In kdo si ti?*). V zvezi s tem prim. poglede v Černelič (1991: 83); Gorjanc (1998); Skubic (1999: 217).

Prim. še glavno razliko med medmeti in členki: medmeti so izrazito skladenjsko samostojni (pastavki), med členki pa so izraziti stavčni ustrezniki redki (npr. *Da, Ne*); večinoma so del stavčne zgradbe (Černelič 1991: 83).⁴² Za podrobnejšo obravnavo členkov glej še prispevek Balažic Bulc (2015).

6 SKLEP

V razpravi sem na podlagi pomenskega, oblikoslovnega in skladenjskega kriterija opredelil deset besednih vrst, tj. samostalnik, pridevnik, glagol, prislov, medmet, zaimek, števnik, predlog, veznik in členek. Tovrstna členitev se približuje – kot je bilo že omenjeno – bolj »tradicionalnim« besednovrstnim opredelitvam, ki imajo – vsaj po mojem mnenju – dobro aplikativno vrednost, tudi zaradi svoje umeščenosti v (zgodovinskih in sodobnih, sinhronih in diahronih) jezikoslovnih opisih različnih jezikov (tudi kontrastivno-primerjalno).

Pregledna besednovrstna členitev pa ne more biti popolna – jezik je namreč dinamičen fenomen (npr. Čermák 2001: 14), ki na besednovrstnem nivoju omogoča kompleksno prehajanje besed iz ene kategorije v drugo (npr. Toporišič 1992: 301–302). Čeprav razprava ni posegla na področje t. i. konverzije (sprevrčanja), je treba ta pojav gotovo upoštevati pri natančnejši obravnavi besedja, kot se npr. pojavlja v slovarskih delih (v našem primeru SSSJ; prim. Krek et al. 2013b: 75–77). Kvalitativno obnašanje besede zaznamuje namreč nabor besednovrstnih značilnosti, ki se ob drugačnem obnašanju spremeni. In ravno upoštevanje tega bi predstavljalo jezikoslovno nadgradnjo (tudi aplikativno) prispevka – zaznati in ustrezno opredeliti vsakršno jezikovno obnašanje besede ob upoštevanju njegove statistične (kvantitativne) relevantnosti oz. stabilnosti. Pričujoča razprava pa je lahko osnovno orodje tudi za ta namen.

⁴² Žele (2014: 10) med besednima vrstama vzpostavlja v prvi vrsti pomensko razliko: členek spreminja pomen sporočila, medmet pa ga razpoložensko obarva.